

«У час читання страшних документів не раз думкою повертався в Данину 30-х років, – пише автор. – Якою була реакція його мешканців на арешти односельців, як ставилася громада до родичів арештованих, як пережили своє горе родини «ворогів народу»? У відповідь на раптовий арешт Ніжинським окружним відділенням НКВС–ВЧК–ГПУ на початку грудня 1920 року авторитетного мешканця Данини Євмена Кошми село загуло як у вулику. Стривожені селяни вимагали від сільради зібрати сход, послати за поясненнями влади гінців до Ніжина. Через зволікання сільради виконати ці вимоги назрівав бунт, «гасити» який приїхав представник райпродкомісаріату.

У 1938 році село вже виявилось неспроможним на бунт чи принаймні гласний протест. У відповідь на раптові арешти односельців громада відповідала дружним мовчанням. Страх за себе і свої родини дійшов до такої межі, що

данинці стали обходити десятою дорогою обійстя арештованих, наївно повіривши заявам представників влади про те, що то «вороги народу». Село фізично знекровилося, а духовно – деградувало. Але навіть у таких умовах духовні діти отця Петра Скорини продовжували жити по совісті.

Переглянувши майже 34 тисячі сторінок у п'яти архівах України, губернську періодику XIX – початку XX століття, крайові та районні газети 20–60-х років XX століття, опитавши 350 старожилів, М. Тимошик описав 1340 людських доль своїх односельців, у яких віддзеркалилася правдива історія українського села. Відкриваючи її читачам, автор показав, якими ми могли бути і можемо стати.

Надія ОНИЩЕНКО

журналіст, директор центру
українознавства Ніжинського
державного університету
ім. Миколи Гоголя

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПОТАПЕНКА Я. О. «П'ЯТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ВІД МАЙДАНУ ДО СХІДНОГО ФРОНТУ (ПІДХОДИ, ОЦІНКИ, ІНТЕРПРЕТАЦІЇ)». – ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ВИДАВНИЦТВО КСВ, 2016. – 304 С.*

Кожна книга має власну долю, яка безпосередньо пов'язана з її автором. Ця монографія побачила світ після несподіваної смерті її творця – Ярослава Олександровича Потапенка (28.10.1975–14.01.2016), доктора історичних наук, професора, викладача

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, активного учасника Революції Гідності та знаного громадського діяча.

Автор успішно поєднав вивірений науковий аналіз з історіософським

* Рецензія містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом № Ф72/65-2016 «Історичні передумови та сучасні суспільні наслідки агресії Російської Федерації проти України 2014–2016 років».

осмисленням сенсу, причин і характерних особливостей цивілізаційного протистояння між РФ й Україною, яке розпочалося, на його думку, ще у період Євромайдану: «Розуміючи, що комплексне осмислення Революції та сучасної російсько-української війни ще попереду, зараз я ставлю собі за мету, насамперед, зібрати, проаналізувати та порівняти якомога більше підходів, оцінок та інтерпретацій зазначених феноменів – і в такий спосіб підготувати ґрунт для подальших досліджень» (с. 10).

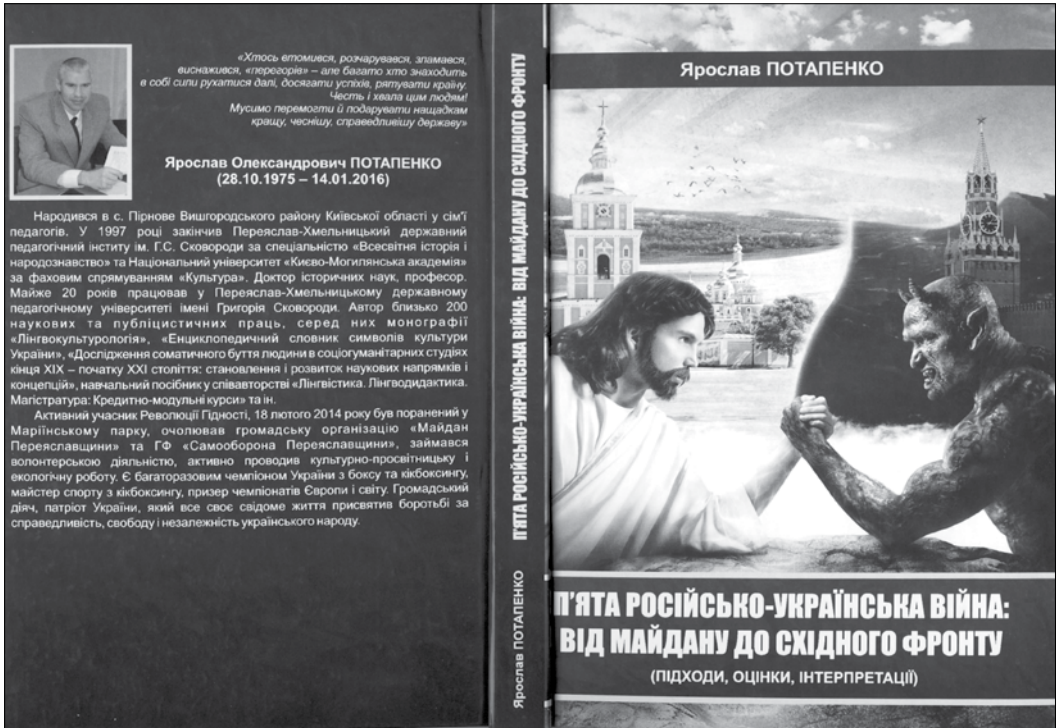
Також Я. Потапенко вважав: «Хтось може сказати, що про нинішню російсько-українську війну писати поки зарано, адже до завершення процесу побачити й комплексно охопити його просто неможливо – але мені більше імпонує підхід Юлії Олійник: «Осмислення – це пошук, активний процес, що не повинен відставати від подій». Адекватно осмислюючи й відповідально аналізуючи певний суспільний феномен прямо в процесі його становлення чи розгортання, ми отримуємо унікальний шанс впливати на процеси в соціумі, – отже, покращувати власне буття вже зараз (не очікуючи, доки «щось важливе» завершиться і виявиться більш комфортним для дослідження). Чекаючи закінчення цієї війни, ми можемо безповоротно програти велику битву за свідомість наших співгромадян, – отже, допоможемо (чи принаймні не завадимо) ворогу перемогти нас і нав'язати власний спосіб думання та критерії оцінки» (с. 8).

Не ставлячи перед собою за мету відобразити геть усі події у хронологічній послідовності чи описати перебіг бойових дій на Східному фронті, вчений розкриває й аналізує передумови та специфіку російсько-української війни,

передусім акцентуючи увагу на геополітичних, внутрішньоукраїнських, військових, економічних, ідеологічних, соціокультурних й сакральних чинниках.

Монографія складається зі вступних зауважень і трьох частин. На превеликий жаль, останній розділ залишився недописаним. У вступі вчений лаконічно окреслив сутність проблеми та головні завдання, які він мав вирішити: «Свої дослідження сприймаю не як суто наукову розвідку, але і як засіб розширення свідомості співгромадян та зброю в боротьбі за реалізацію вимог Революції Гідності, від досягнення яких прямо залежить виживання нації та її перемога над агресором в нинішній війні» (с. 7). Також автор наголосив: «Врахувавши всю складність оцінок і висновків, я спробував сформулювати ті особливості, тенденції та сенси, які зумів побачити, відчувти, охопити (жодним чином не претендуючи на їх вичерпність)» (с. 15).

У першій частині проаналізовано головні тенденції, які стали визначальними у дискурсі Євромайдану як унікального історичного явища. З'ясовано, що одними з першопричин Революції Гідності стали, зокрема, упослідження владою людської особистості і тотальна соціальна несправедливість. Розкрито сутність Євромайдану як світового феномену і «події десятиліття». Розглянуто Майдани 2004/2005 та 2013/2014 років як окремі незавершені етапи початих наприкінці 1980-х років буржуазно-демократичної та національно-визвольної революцій, мету яких – встановлення справедливого державного ладу з конкурентною ринковою моделлю економіки, котрий би відповідав національним інтересам українців – не вдалося зреалізувати й досі (с. 51). Обґрунтовано, що

тогочасна політична опозиція виявилася безсилою і безпорадною у боротьбі з режимом В. Януковича (лише активність пасіонаріїв і готовність до самопожертви привели повстанців до перемоги), а після її повернення до влади вкотре не змогла сформулювати стратегічного бачення векторів майбутнього розвитку України. Виявлено, що головною рушійною силою Євромайдану були спонтанність, солідарність та взаємна довіра. Наголошено, що під час Євромайдану відбулася трансформація уявлень про владу, громадяни перестали її боятися, ставитися до неї як до чогось сакрально-непереможного, у свою чергу, представники влади почали побоюватися своїх співгромадян. Проведено історико-генетичні паралелі-порівняння між українським минулим і сьогоденням, а саме – Майдан як середньовічне Віче

і Майдан як ранньомодерна Січ. Висвітлено загадки Євромайдану, а саме використання вогнепальної зброї революціонерами та версій щодо організації революційного спротиву і повалення режиму В. Януковича чи то російськими, чи то американськими спецслужбами. Охарактеризовано відносини між владою і суспільством в постмайданній Україні та зазначено, що громадські активісти, волонтери й добровольці, котрі врятували країну від розпаду й окупації у критично важливий період весни – літа 2014 р., набувають якості нової і потужної суспільної сили, здатної вирішальним чином зламати перебіг подій та змусити очільників держави все-таки розпочати реформи (с. 127).

У висновках автором, зокрема, наголошено: «Головним здобутком Революції Гідності, якщо вписувати цей феномен

у національний історико-цивілізаційний процес, слід вважати той факт, що українці зуміли довести всьому світу, ворогам і союзникам, але насамперед собі: наша нація не скорилася асиміляції, не деградувала й не деморалізувалася під натиском російського інформаційно-псевдокультурного сміття, ніколи не змириться з диктатурою – отже, нація жива, повноцінна й повнокровна» (с. 86 – 87).

У другій частині розкрито найважливіші складові російсько-української війни. З'ясовано різноманіття інтерпретацій та оцінок щодо того, коли розпочався збройний конфлікт. На думку Я. Потапенка, він почався ще у період Євромайдану (с. 6). Простежено «гібридний» характер сучасного російсько-українського протистояння. Розкрито інформаційні аспекти мілітарного протиборства. Охарактеризовано ідеологію і практику «рашизму». Проаналізовано геополітичні контексти російсько-української війни. Виявлено, що мілітарна агресія – це спроба реваншу В. Путіна за поразку в «холодній війні». З'ясовано сутність понять: «війна за незалежність», «контрреволюційна змова», «гігантський бізнес-проект», «громадянська війна» тощо. Наголошено, що контрабанда на Сході України є «стимулюючим чинником» цієї гібридної війни, тому й ця «дивна війна» триває вже третій рік поспіль. Розглянуто слабкість і непослідовність геополітики Заходу як важливий стимул для російського реваншизму. Висвітлено соціокультурні та соціально-психологічні аспекти військового протистояння.

У висновках автором, зокрема, відзначено, що російсько-українська війна 2014–2015 рр. є цілком логічним,

закономірним і, схоже, невідворотним, в існуючих геополітичних реаліях стрімкого відродження російського неоімперського шовінізму, етапом продовження українських антиколоніальних національно-визвольних змагань – у нових формах і за нових обставин. Саме тому переважна більшість вітчизняних та частина зарубіжних експертів сходяться на думці, що головною метою В. Путіна в гібридній війні є відновлення російського геополітичного впливу на міжнародній арені, повернення втраченого ще в період розпаду СРСР статусу наддержави з потужними експансіоністськими амбіціями, тобто Україна, по суті, виявляється не метою, а засобом російського «геостратегічного реваншу», базовим (на даний момент) полем бою, своєрідним полігоном для випробування нових видів озброєння, нових тактичних ходів та методів ведення бойових дій (с. 278).

У третій частині стисло охарактеризовано головні концепти ідеологічної зброї російського імпершовінізму: «русскій мір» та «Великая Победа». Проаналізувавши сутність проблеми, Я. Потапенко наголошував: «Глибинні витоки ідеології «русского міра» окремі дослідники цілком слушно пов'язують з міфологією «Москва – Третій Рим», в якій відобразилися претензії московських царів на монополне право успадкувати велич і «духовний спадок» Візантійської (православної) імперії, а також самопроголошений «обов'язок» звільнити «святий Константинополь» від мусульман та відновити гідність усього православного світу. Саме звідси витоки уявлень про «особливу» роль і «місію» Росії у світовій історії – а це, власне, і становить специфіку російської моделі імперської

свідомості. За суттю своєю ця концепція є таким собі православним фундаменталізмом, центрованим довкола тоталітарної вертикалі влади... Зростання економічного потенціалу путінської Росії вимагало «ідеологічної надбудови», яка б виправдовувала експансіоністські наміри Кремля – до того ж варто згадати і про давню традицію політично-прагматичного партнерства між владою та Церквою в Росії (як фундаментальну опору імперської мілітаристської держави). Держава постійно захоплювала нові землі й народи – а Церква слухняно благословляла й освячувала ці безчинства («во славу російського озброєння»). Власне, аналогічні процеси бачимо сьогодні на Донбасі, де просякнуті ненавистю до України слова попів-терористів трансформуються в кулі «поборників святої Русі» з Ічкерії або Бурятії» (с. 292–293).

Щодо іншого смислового концепту російського імпершовінізму, то вчений відзначав, що міф «Великої Перемоги» синхронізований з ідеологемою «русского міра» і виконує важливу, як для очільників Кремля, місію, а саме має відновити і зберегти новітню імперію росіян і забезпечувати й надалі цьому народові статус панівної на пострадянському просторі імперської нації (с. 295 – 296).

Загалом вчений підсумував, що концепція «русского міра» конче потрібна Кремлю у справі утримання т.зв. «пострадянських республік» у сфері його політичного впливу, тобто перед нами – своєрідний інструмент неоколоніалізму, грубо закамупльований під «стратегію духовного відродження», який у реаліях російсько-української війни 2014–2015 рр. виявляється ще й засобом підтримки та активізації міжнародного тероризму (с. 299).

У висновках автор зазначив, що проаналізована концепція «русского міра» виглядає банально-поверховою і еkleктично-неоригінальною переробкою доволі архаїчних рудиментів вульгаризованого панславізму, російського імперіалізму та агресивно-містичного месіанства. «Саме просування й популяризація ідеологеми «русского міра» підготувало поживний ґрунт для путінської ідеї «Новоросії», – наголошував Я. Потапенко, – спроба реалізації якої вже коштувала народам України та Росії тисяч життів, скалічених доль, зруйнованих психік, призвела до розбурхання потоків ненависті з обох боків. Наслідки цієї ненависті ми, очевидно, відчуватимемо десятиліття, як і наші північні сусіди... Спроби подальшого просування концепції «русского міра» в сучасній Україні тільки поглиблюють політичний та регіонально-культурний сепаратизм, конфлікт ідентичностей, політико-ідеологічне протистояння, міжконфесійні непорозуміння, дискредитацію православ'я в цілому, тому вже призвели і ще здатні призвести до непередбачуваних політичних, військових, економічних, духовних, демографічних і соціокультурних наслідків у близькому майбутньому...» (с. 300).

Наостанок український вчений наголосив, що пропагування в Україні концептів «русского міра» та «Великої Перемоги» у попередні роки перешкождало поступу нації в напрямку усвідомлення європейських витоків її національної культури, заважало осмисленню глибин нашої українськості, центрованої довкола цілісної європейської ідентичності, тому сьогодні пропагандисти цих ідеологічних симулякрів є відкритими ворогами Української держави, загрозою

національній та загальноєвропейській безпеці (с. 301).

У цілому монографія Я. Потапенка – це не звичайне наукове видання. Це книга-пам'ять, книга-джерело, книга-кредо, книга-зброя. Пам'ять про автора, героїв «Небесної сотні» та усіх тих, хто боронив і боронить Україну від російської агресії. Джерело знань про Революцію Гідності й російсько-українську війну. Кредо інтелектуала, патріота, націоналіста і революціонера. Зброя, за допомогою якої українці мають здолати і перемогти як внутрішнього, так і зовнішнього ворога.

Те, що монографія, незважаючи на несподівану смерть Я. Потапенка, була його друзями й однодумцями досить таки оперативно оприлюднена, це добре, але недостатньо. Конче потрібно друге, суттєво доопрацьоване

її перевидання. Ця книга має бути у кожній шкільній бібліотеці, у всеукраїнській бібліотечній мережі й у світовій павутині (в Інтернеті). За великим рахунком, Революція Гідності і війна за Незалежність (саме так назвав сучасну російсько-українську війну Я. Потапенко) є найбільшими досягненнями України й українців за 25 років відновлення української державності. Книга написана цікаво, дохідливо, емоційно і заслуговує на те, щоб за її допомогою сучасники, а згодом і нащадки зуміли усвідомити й осягнути сутність героїзму і трагедії української політичної нації на початку ХХІ століття.

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу української
етнології НДІУ

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНОГРАФІЇ «ДАВНІЙ ГАЛИЧ»

23 лютого 2017 р. у форматі книжкової виставки «Київська весна 2017» відбулася презентація монографії В. Барана, Б. Томенчука, Ю. Фігурного «Давній Галич». Вона тривала майже півтори години (16.00 – 17.30) і зібрала багато бажаючих долучитися до української миттєвості та її захоплюючих таємниць. Відкрив презентацію Ю. Фігурний, який повідомив, що монографія присвячена давньому Галичу (сучасне село Кринос Галицького району Івано-Франківської області) – важливому політичному та етнокультурному центру середньовічної України. У книзі проаналізовано історію

вивчення давнього Галича (1850 – 1990), оприлюднено підсумки польових досліджень давнього Галича упродовж 1991 – 2000 рр. Галицькою археологічною експедицією під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. Барана. У праці також охарактеризовано процеси етнокультурного розвитку на території України у I тис. н.е.; етнокультурні процеси в добу Київської Русі-України і Галицько-Волинського князівства; виникнення, функціонування і занепад Галицько-Волинської держави та стисло розглянуто складні проблеми походження українського народу та назви